

Studies in Muslim-Jewish Relations, edited by Ronald L. Nettler, Harwood Academic Publishers, Chur Switzerland 1993, XI + 205 pp.

ספר זה הוא הראשון בסדרה שנועדה לטפל במגוון ההיבטים של יחסי יהודים-מוסלמים מן המאה השביעית ועד ימינו. הוא יוצא לאור מטעם המרכז לעברית ולמדעי היהדות באוניברסיטת אוקספורד. על מועצת המערכת נמנים חוקרים מאוסטרליה, ארצות הברית, אנגליה וישראל. בכרך הנוכחי יש שנים עשר מאמרים, אשר רומזים למעיין עד כמה רחב, עשיר וטעון הוא נושא הסדרה: ג' אברמסון, "היעדר המציאות: האסלאם והערבים בספרות העברית העכשווית"; ח' בן-שמאי, "בין ענניים לקראים: עיונים בכיתתיות יהודית בראשית ימי הביניים; א' ג'ונס, גשר בין שתי קהילות; מ' קליין, פרגמטיזם דתי ואלימות פוליטית בפונדמנטליזם היהודי והאסלאמי; ג' לסנר, "ה'אחד היודע את הספר" ו"השם החזק ביותר של אלהים": פרשנות הקוראן וממצאים תרבותיים יהודיים; א"ז לופאטין, הלב היהודי הערל בפירושו הקוראן מאת סייד קטב: הקבלות קוראניות לתפיסות יהודיות; ר"ל נטלר, נבואה, קוראן ומטפיזיקה בדין של אבן עראבי על עוויר (עזרא); א' נוסה, האידיאולוגיה של החמאס: הגות פלסטינית אסלאמית פונדמנטליסטית על יהודים, ישראל ואסלאם; ד"ס ריצ'רדס, בעיות של דימים (בני חסות) בקהיר במאה הטי': עיון מחדש במסמך של בית הדין; ר"פ שיינדלין, האסטרולוג של אלחריזי: תעודה על יחסי יהודים-מוסלמים; ד' וסרשטיין, פתוא (פסק הלכה) על המרת הדת בספרד המוסלמית; ס' פאוזי, האקדמיה היהודית בעיראק העבאסית: חיי תרבות ורוח יהודיים.

Medieval and Modern Perspectives on Muslim — Jewish Relations, edited by R.L. Nettler, Harwood Academic Publishers, Luxembourg 1995. IX + 203 pp.

הספר הזה הוא השני בסדרה, ואף בו שנים עשר מאמרים: ק' אדג, הביקורת של אבן חזם על כמה מגמות של "ייהוד" בקרב המאלכיים; א' בן-רפאל וח' ברוש, יהודים וערבים בישראל: ההתמזגות התרבותית של זהויות נפרדות; ס' תאג'י-פארוקי, חקר מקרה באסלאם פוליטי עכשווי והשאלה הפלסטינית: זויות הראייה של חזב אלת-חריר אל-אסלאמי (מפלגת השחרור האסלאמית); ג' פרנקל, מקורות יהודיים להיסטוריה של מרוקו; ד"ג הלפרין, האם נרטיב מוסלמי יכול לשמש פירוש למסורת יהודית? ר' הילנד, סבאוס, היהודים ועליית האסלאם; ח' כשר, השקפת הרמב"ם על ברית המילה כגורם המאחד את הקהילות היהודית והמוסלמית; פ' קנדי, אבו נואס, שמואל ולוי; צ' מלאכי, מגילה עופר האייליים לר' אליה הכוהן: מקאמה אלגורית מספרד; י' נבו, "ציונות" לעומת "יהדות" בהיסטוריוגרפיה פלסטינית; ר"ל נטלר, מפגש מסורות פוסטקולוניאליות: מוחמד סלד אל-עשמאוי על אסלאם ויהדות; ד' שורץ, אבן רושד ורמב"ם על הישארות הנפש: עיון משווה. לכרך זה נוסף מפתח בסופו.

Studies in Muslim-Jewish Relations — Judaeo-Arabic Studies, edited by Norman Golb, Harwood Academic Publishers, Amsterdam 1997, XV + 256 pp.

זהו הספר השלישי בסדרה. בכרך הנוכחי מתפרסמים דברי הוועידה הראשונה של החברה לחקר התרבות הערבית-היהודית בימי הביניים, אשר התקיימה בשיקגו במאי 1984. הספר, המחזיק חמישה עשר מאמרים ממיטב החוקרים בארץ ובעולם, פותח בדברי מברא מאת פרופ' ג' גולב ובדברי ברכה מאת פרופ' ש"ד גויטיין המנוח, אותם נשא במעמד הפתיחה של הוועידה. המאמרים הם: מ' בן-ששון, התהוות הקהילה היהודית בקירואן וחשיבותה כקהילה מערבית; ח' בן-שמאי, הגות יהודית בעיראק במאה העשירית; ל' ברמן (ו"ל), הגות ערבית-יהודית בספרד ובצפון-אפריקה: בעיות וציפיות; י' בלאו, המצב הלשוני של הערבית-היהודית של ימי הביניים; צ' ברנר, ספרות פופולרית בערבית-היהודית של ימי הביניים; מ' כהן, ארגון הקהילה היהודית במצרים בימי הביניים: מחקר, מסקנות וציפיות; פ' פנטון, כתבים מיסטיים בערבית-יהודית מן המאות הי"ג-הי"ד; ה' פרדקין, פילוסופיה או פרשנות: בעיות נצחיות בחקר כמה מחברים בערבית-יהודית; מ"ע פרידמן, התפתחויות בנישואים ובהוקי המשפחה היהודיים כפי שמשקפות במסמכים מגניזת קהיר; מ' גיל, המפגש הבבלי ובית ראש הגולה לאור מסמכי הגניזה הקהירית ומקורות ערביים מקבילים; ס' הרוי, המשמעות של מונחים המציינים אהבה בהגות בערבית-יהודית וכמה הערות על הפרשנות לרמב"ם בערבית-יהודית; א' הימן, אריסטוטליזם יהודי: מגמות מן המאה הי"ב ועד

המאה הי"ד; י' שטרן, פילוסופיה או פרשנות: כמה הערות ביקורתיות; נ' סטילמן, יהודי המערב המוסלמי לאור *la longue durée*; ש' סטרומזה, פולמוסים יהודיים נגד האסלאם והנצרות לאור טקסטים בערבית יהודית. לספר נלווה מפתח.

בארבע עשרה השנים שחלפו מאז שנישאו הדברים בוועידה בשיקגו התקדם המחקר בתחומים הנדונים במידה לא מבוטלת, והדבר ניכר בכמה מאמרים. עם זאת, יש באסופה שלפנינו מסד חשוב ומועיל אף עתה לכל המתעניין בהבטים השונים של התרבות הערבית היהודית בימי הביניים (לשוניים, חברתיים, הגותיים ותרבותיים).

דברי הוועידה השנייה של החברה לחקר התרבות הערבית היהודית בימי הביניים התפרסמו כבר בכרך ה [כ] של "ספונות" (ירושלים תשנ"א). דברי הוועידות האחרות ממתנינים עדיין לפרסומם. דווקא משום שקהל החוקרים גדל באופן מעודד בשנים האחרונות, ראוי להשקיע מאמץ נוסף ולהציב תיעוד מסודר של דברי הוועידות הללו, אשר משמשים תשתית למחקרים הבאים.

Muslim-Jewish Encounters — Intellectual Traditions and Modern Politics, edited by Ronald L. Nettle & Suha Taji-Farouki, Amsterdam 1998, XVI + 204 pp.

בכרך זה תשעה מאמרים: ר"ל נטלר, האסלאם הקדום, האסלאם המודרני והיהדות: האסראיליאת בהגות המוסלמית המודרנית; ס' תאג'י-פארוקי, פירוש עכשווי ליהודים בקוראן: ביקורת על "בני ישראל בקוראן ובסונה" מאת מוחמד סיד טנטאווי ועל "היהודים בקוראן" מאת עפ"י עבד אלפתאח תבארה; י"ג גלפורד, סייד קוטב והסיפור הקוראני של יוסף: פירוש לימינו; ג'ט קני, יהודים, ח'ארגים והפולמוס על הקיצוניות הדתית במצרים; א' פפה, להבין את האויב: ניתוח משווה של כרוזים של פלסטינים אסלאמיסטים ולאומיים משנות העשרים עד שנות השמונים; ג' אברמסון, כתבים יהודיים דתיים לאומיים על השאלה הפלסטינית: המקרה של גוש אמונים; ל' פרסונס, הדרוזים, היהודים ויציירת ההיסטוריה המשותפת; ס' סורודי, מרזה אקא ח'אן כרמאני והשאלה היהודית; ר"ל נטלר, מוחמד טאלבי: "בעד דיאלוג בין כל הדתות". לכרך נלווה מפתח.

שני הכרכים הראשונים מסמנים תוואי מסקרן ומאתגר: עיסוק רבת-תחומי וביקורת תחומי של מיטב החוקרים בארץ ובעולם בממשקים שונים של שתי התרבויות העשירות האלה – היהדות והאסלאם – עד ימינו אלה ממש. התוואי הזה השתנה מעט בכרך השלישי, שכן הוא מתעד את דברי הוועידה הראשונה של החברה לחקר התרבות הערבית היהודית בימי הביניים. הכרך הרביעי מתמקד באופן מובהק בבעיות זמננו, לעתים תוך בחינת הזיקה לשרשים קדומים. יש לקוות כי הכרכים הבאים יופיעו באופן סדיר (לפחות אחת לשנתיים); כי מעגל המשתתפים יתרחב ויתגוון אף מעבר למוצע עד כה; וכי הסדרה תשמש במה מושכת לחוקרים אשר ירמו תרומתם להעשרת המחקר בסוגיות מוכרות ולבירור שאלות חדשות וממשקים שטרם נדונו במחקר, דוגמת מאמריהם של מ' קליין וא' נוסה (בכרך הראשון), של א' בן-רפאל וז' ברוש או ס' תאג'י-פארוקי וי' נבו (בכרך השני), ושל א' אברמסון ולי' פרסונס (בכרך הרביעי).

המפתחות בשלושת הכרכים האחרונים מסמנים מגמה חשובה ונכונה. הם עושים את הכרכים לזמינים יותר, ואפשר לעשותם מפורטים עוד יותר.

נחם אילן

■ הגניזה האיטלקית, קובץ מחקרים בעריכת אברהם דוד ויוסף תבורי, הוצאת אורחות, ירושלים תשנ"ח. קכד+45 עמודים.

המונח "הגניזה האיטלקית" מתייחס לכתבי יד עבריים – עלים בודדים – שנתגלו בארכיונים רבים ומגוונים באיטליה. מקורות אלו כתובים על גבי קלף ושימשו כעטיפות לצרורות של תעודות נוטריוניות. קבוצת חוקרים מאיטליה ומישראל עוסקת באיתור המקורות וביהויים. בקובץ שלפנינו מכונסים דברי הכנס שעסק בגניזה האיטלקית, אשר התקיים בחסות האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ובית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי באוניברסיטה העברית ב"ז בטבת תשנ"ז (9.1.1996).

בקובץ עשרה מאמרים בעברית, שניים באנגלית ושניים באיטלקית. המאמרים הם: ש' עמנואל,

"גניזת אירופה" ותרומתה למדעי היהדות; א' גרוסמן, חשיבות ה"גניזה" האיטלקית לחקר פירושו של ר' יוסף קרא למקרא; י' זוסמן, שרידי תלמוד ב"גניזה האירופית"; מ' כהנא, דפים ממדרשי ההלכה בגניזת נונאנטולה ומודנה; ש' עמנואל, "גניזת אירופה" – בין תקווה למציאות; מ' פראני, ה"גניזה" האיטלקית – תיאור כללי ומצב המחקר; ו' פרנקל, קטעים עבריים בארכיון ההיסטורי של עיריית לודי; ג' ברעמי צרפתי, "גניזת איתליה" – כתב-היד של המשנה; ד' רוזנטל, על תרומת ה"גניזה" האיטלקית לחקר הנוסח של המשנה, התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי; ב' ריצ'לר, טקסטים בלתי ידועים שנתגלו ב"גניזה" האיטלקית; ק' גיזאלברטי, לזכרו של י"ב סירמוניטה (איטלקית); מ' פראני, הכנס הבינלאומי על ה"גניזה" האיטלקית (איטלקית); י' בארופיו, קטעי ליטורגיקה מוזיקליים באיתליה (אנגלית); ס' קמפניני, קטעים קבליים מן ה"גניזה" האיטלקית (אנגלית).

הקובץ מציב בפני החוקר והקורא המשכיל תמונת מצב מפורטת ומרתקת של "הגניזה" האיטלקית, תוך שהוא מסמן יעדים להמשך העיסוק בה (במיוחד בשולי המאמרים של ש' עמנואל, י' זוסמן ומ' פראני). לקובץ נוספו שלושה מפתחות: מפתח אישים וחיבורים; מפתח מקומות, ארכיונים וספריות; ומפתח עניינים.

Biblioteca Italo-Ebraica. Bibliografia per la storia degli Ebrei in Italia 1986–1995, compilata da Manuela M. Consonni, a cura di Shlomo Simonsohn, Roma 1997. 262 pp.

מאז שנת 1954 יצאו לאור ארבעה כרכים של ביבליוגרפיה על יהודי איתליה, שניים בעריכת א' מילנו ושניים בעריכת א' לוצאטו ומ' מולדבי. ברשימה הנוכחית 2404 ערכים ביבליוגרפיים בשפות שונות, ערוכים לפי שמות מחברים, עם מפתחות לפי שמות אנשים, שמות מקומות ונושאים. גם בעידן המידע הממוחשב רב ערכה של רשימה מעין זו, לחוקר המתמחה ואף לתלמיד או לקורא הסקרן.

הבהרה: בתקליטור המלווה את פעמים 77 השירים "רעיוני יחיד" ו"נשמת כל חי" מושרים לא במנגינה של השיר התורכי *By vatan*, אלא במנגינה דומה באותו מקום.

On the Formation of the Bukharan Jewish Community in Tashkent (171–177)

Binyamin Ben-David discusses the origins of the Bukharan Jewish Community in Tashkent, Uzbekistan, on the basis of sources from the archive of Tashkent. He describes migration to Tashkent in the second half of the nineteenth century and the development of two Jewish neighborhoods in this central Asian city.

The author, a member of Kibbutz Hanita, is a descendent of the Davidoff family discussed in the article.

BOOK REVIEWS (178–183)

Michael Riegler discusses **The Books of Aleppo** by Yaron Harel.

Zvi Adelman discusses David Ruderman's edition of **Valley of Vision** by Abraham Yagel.